

Sürgün ve Anelik¹

Özge Soysal

Anelik, kendi adına anne olabilmek için ilksel yerinden bir kopuş, dünyaya yeni bir canlı getirmek için imgesel ve gerçek olarak kendi bedenine bir sürgün, ruhsal bir yaratım, bir yalnızlık, kısacası baştan sona özel bir süreçse eğer, kendi topraklarından sürülmüş anneler, göçmen anneler bu sürgünü anne olmanın gözünden nasıl yaşarlar?

Bu yazıda kendi klinik deneyimimden yola çıkarak bu soruyu tartışmaya ve genişletmeye çalışacağım. Bu deneyim Fransa'nın Strasbourg kentinin politikacılar ve halk tarafından "oldukça hassas" diye ifade edilen bir mahallesinde, çoğunlukla sosyal, ekonomik, kültürel ve de ruhsal zorluklar, sıkıntılar yaşayan göçmen aileler tarafından ziyaret edilen bir "ebeveyn-çocuk karşılama merkezi"nde² iki sene boyunca yaptığım görüşmelerden, birtakım klinik etkinliklerden, ekip içindeki fikir alışverişlerinden, düzenli olarak yapılan süpervizyonlardan ve en önemlisi de anne adaylarıyla olan o çok özel karşılaşmalardan ibarettir.

Ne ait olduğumuz ne de ait olmadığımız bir ülkede, o ülkenin kültürüne has bakışların altında anne olmak ya da anneliği yaşamak çoğunluğu genç yaşta olan bu kadınlar için kolay olmamakla beraber, anlaşılmaz da değildir. "Çocuk anne için gelecektir" der deneyimli bir anne karnı burnunda olan diğer bir anne adayıyla konuşurken. "Anneyse çocuk için geçmiş". İşte annelik tam da kendisi de bir zamanlar kendi annesi için gelecek olmuş ve şimdi de çocuğu için geçmiş olmaya hazırlanan bu geliş gidişlerde kurulacaktır. Geleceğini hazırlama için kendi toprağından ve anneye dair bakışın içinde erime riskinin hamileleikte daha da fazla gündeme geldiği o kökensel yerden esnek geliş gidişlerde...

"İthal" gelinler

Fransa'da yaşayan Türk göçmenlerin deyimiyle, isteyerek ya da istemeyerek de olsa (bu hem kadın hem erkek için geçerlidir) yerlerinden ve evlerinden koparılıp başka bir ülkeye ve

---

¹ Bu yazı 2007 yılında *Psikanaliz Yazıları* "Anelik" sayısında yayınlanmıştır (sayı 14, Bağlam yayınları).

² La Papothèque, Lieu d'accueil parent-enfant, Strasbourg.

çoğu zaman onları sabırsızlıkla bekleyen kayınvalidelerinin evlerine getirilen, çoğu kez ne aradıklarını bulabilen ne de eski yerlerine geri dönebilen ithal edilmiş gelinler...

Ötekinin gözünde sevilip sayılmalarının neredeyse tek koşulu anne olmaktan geçen bu kadınlara bu tarz “karşılama” merkezlerinin sunduğu, onların sözcüklerini olduğu kadar sessizliklerini de karşılamaktan başka bir şey değildir. Zaman zaman, kendi belirledikleri aralıklarla gelip sözlerini “bırakabilecekleri”, annelerinden hem şefkatle hem de öfkeyle, hem özlemle hem de uzak olmanın verdiği o biraz olsun rahatlama duygusunun sonrasında gelen suçlulukla, ıstırapla bahsedebilecekleri bir yer...Söylediklerinin boşlukta parçalanmadığı ama aynı zamanda da onları dinleyenlerin onayında ya da eleştirilerinde yitip gitmediği, anlamın onları dinleyenlerin farkında olmaksızın verdikleri bilinçdışı belirtilerde sezildiği, kuralları eylemin değil ama sözün kendinde içerdiği kurallarla ve sorumlulukla belirlendiği bir çerçeve...

Kimi kez alışılmışın dışında bir model sunan ekipteki kadınları özel hayatlarıyla ilgili soru yağmuruna tutup, ilk zamanlarda onların hoşuna gitmek istercesine onlara dayanarak bir özdeşim modeli arayan, kimi kez de onları sürekli eleştirerek kendi alanını, mesafesini belirlemek isteyen, anneliği her biri kendine has yaşayan ve genellemekten özenle kaçındığımız bu kadınlar için aktarım çoğu kez sancılı ama bir o kadar da yapıcıdır.

Masal masal içinde

Haftada bir gün yaşı oldukça geçkin, sesi kararlı, gür, bazen ürkütücü bezen de güven verip yatıştırıcı bir masal anlatıcısı gelir kurumumuza. Çocuklara masallar anlatmak, onları bin bir diyara sürüklemek için. Anneler, bebeklerini kucaklayıp gelenler anne olmaya hazırlanan kadınlar çocuklarından önce sıralanır masal anlatıcısının etrafına. Anlatıcının ağzından çıkan kelimelerin nakış işlercesine dinleyenlerin sessizliklerinde uzandığı masallar... Hangi düşlere dalar bu kadınlar, hangi düşlemlerde bulurlar kendilerini? Bir başkasının anlattıklarına, vurgularına, yorumuna *edilgence* kapıldıkları anda oturdukları yerde bir kıpırdanma, bir gülümseme, bir iç çekme, habersizce çıkan bir ses, bir fısıldaşma ele verir çağrışımlarının etkinliğini.

Hiçbir masalı kaçırmayan beş aylık hamile bir anne adayı bize bir gün “bunları dinledikçe kendimi masal aleminde gibi hissediyorum, sürekli bebeğimle ilgili hayaller kuruyorum” diye açılır yarı utangaç. Anneliği bekleyen dokuz aylık bir düştür onunki, anlatıcının sesinde yankılanan masalların içinden çıkan ve yolunu alan kendi masalıdır. “Annem

masalını şaşırın kadınlar mutsuz olur derdi, ben buralara gelip anne olmakla masalımı şaşırdım mı yoksa peşinden geldiğim masalım mıydı?” diye sorar bir başkası, önceleri çok da istemeyerek bırakıp geldiği kendi ülkesinde kalan annesinin ne demek istediğini anlamaya çalışırcasına.

Dinlenen masallar kendi geçmişlerinde, düşlerinde, bebekleriyle beraber hayalini kurdukları gelecekte yankılanır. Ama hepsinin de sorgulamaktan kendilerini alamadıkları bir şey vardır: hem uzakta tutulması hem de onarılması gereken bir anne, bir gün bırakıp geldikleri, soluklandıkları ama bir o kadar da yalnızlıklarından dolayı suçladıkları bir anne. Söylemlerindeki yutucu, tüketici ve her saldırıya geçişte yeniden pişmanlıkla onarılması gereken ne vazgeçebildikleri ne de yanlarına yaklaştırebildikleri ama aramaktan ve sorgulamaktan da usanmadıkları kendi anneleri. Bebek bekleyen ya da bebeğini yeni kucağına almış bir annenin yabancı bir yerde, kendi ülkesine has ritüellerden ve geleneklerden uzakta olduğu bir yerde annesinden bahsedebilmesi, ideal bir özdeşim, bir dayanak bulabilmesi ve kendi ruhsal yaratımını ortaya koyabilmek adına ruhsal olarak ilksel yerinden kopabilmesi ve masalını üretebilmek için annesinin ayak izlerinin olduğu yere kendi ayak izlerini koyabilip aynı zamanda da annesinin hiç silinmemecesine bıraktığı o izlere yeterli mesafeyi alabilmesi demektir. Bunu bize öğreten anne olmak için belki de bilinçdışı olarak yabancı bir ülkeyi seçen kadınlardır. Coğrafi uzaklıktan her seferinde yakınan ama ruhsal çalışmalarında bir kız çocuğu olarak kendi annelerinden adım adım uzaklaşıp, onlara karşı mesafe alabilen kadınlardır. Kendi masallarını yaratabilmek kayıp olmaksızın mümkün değildir. Bu kayıpsa nesnel, coğrafi olmaktan çok ruhsaldır. Kurumdaki ekip üyelerinin yapabileceğiye onlara bu arayışlarında eşlik etmek, sözlerini bıraktıkları yerde karşılayabilmektir. Bazen mırıldanarak, bazen sessiz kalarak, bazen de önemini sonradan sonraya fark ettiğimiz yorumlar yaparak.

Nane kokusu, anne kokusu

Altı çizilmesi gereken önemli bir nokta, her birinin sorgulamaları bireysel ruhsal süreçlere ve yaşanmışlıklara has olan bu kadınların ne şikayetlerini ne de sevinçlerini doğrudan dile getirdikleridir. Bu birbirine kahve falı bakan iki kadının kahvenin tavelerinde biri diğerinin umutlarını, beklentilerini okurken aslında kendi hikayesini, umutlarını, beklentilerini farkında olmaksızın dolaylı olarak dile getirmesine, karşısındakine söylemek istediklerini tavelerin bıraktığı o kendinde anlamsız ama imgesel bakışla yorumlanmayı bekleyen biçimler aracılığıyla anlatmasına, anlatanla dinleyenin hikayelerinin bilinçdışı olarak birbirine karışmasına

benzemektedir. Söz konusu olan sadece karşımızdaki benzerimiz değil ama hapsinde olduğumuz benzerimizden itibaren kendi ruhsallığımızdaki ötekiyle olan ilişkimizdir. Gebelik sırasında birçok kadın işte dolaylı olarak kendilerindeki bu ötekiyi, yabancılaştıkları ama onayını beklemeden de edemedikleri kendi ötekilerini sorgularlar.

Belli aralıklarla düzenlenen mutfak atölyeleri süslenip bir hevesle gelmek ve kendi kültürüne özgü yemekleri diğer kadınlarla birlikte yapabilmek için bir fırsattır onlar için. Yoğun ilginin olduğu ve üzerinden haftalar geçmesine rağmen konuşulan bu atölyeler anne ve kızın karşılaştığı, anneanneden anneye, anneden kıza ve şimdi de yeni doğacak olana aktarılacak olanın gündeme geldiği anlardır. “Bizde pilav yapmak önemlidir. İyi pilav yapann kadın diğer yemekleri de gerektiği gibi yapar derdi annem. Ama ben artık onun yaptığı gibi yapmıyorum” demişti yeni doğum yapmış bir kadın, yaptığı yemeği övünürcesine sunarken diğer kadınlara. Öyle ya, iyi pilav yapmak önemliydi, ama her kadının da kendine özgü bir pilav yapışı vardı. Annesinden ona aktarılanı ilave ettiği, değiştirdiği ya da eksilttiği, kendi tatlarını kendine has imkanlarla yarattığı bir tarz. Yemek kokuları bizi umduğumuzdan da öteye götürür bu kadını alışverişlerde. Tartışmaları kadınlara has küçük sırların paylaşıldığı gülüşmeler, her birinin kendi kadınsı bilgeliğinde nasıl da kendi tatlarını ve “mutfağını” yarattığından bahsettiği anlar izler. “(...) ama ben artık onun yaptığı gibi yapmıyorum”u dile getirmek kimi anneler için yalnızca bu atölyeler gibi bir dayanağın, bir “bahanenin” aracılığıyla mümkündür. İlkel yerden kopuşun acıtan ama özneliğin oluşması için yapıcı dile getirilişi “ben” diyebilmenin o dayanılmaz hafifliği ve sorumluluğunda bulur kendini. Mideye indirilen yemeğin oral vurgusunda açığa çıkarır kendini annesel bakışın yakınlığının özneliği nasıl da tehdit ettiği.

Simgeselin yerinden sürgün

Fotoğraflarla gelir bir gün biri, annesinin, babasının, kardeşlerinin, büyüdüğü evin fotoğraflarıyla. Niye böylesine hüznü olduğu sorulduğunda, utangaçça çıkarır fotoğrafları çantasından. Uzun uzun anlatır ilgilendiğimizi görünce, ara sıra az ötede oynayan çocuğuna kayar gözleri ve eli karnına gider beklediği bebeğini yatıştırmak istercesine. Evde çoğu kez olmayan, annesine istediği hediyeyi vermek için evlenip sonra da ortalıklarda çok gözükmeyen bir baba ve yalnızlığında çocuğuna tutunan bir anne. Dindirilemeyen bir özlem, iç çekişler ve yeni bir bebekle gelen yeni umutlar... ““Bilmiyorum, bu ilki biraz fazla sessiz, bazen de çok öfkeleniyor bir yabancı gibi, ama bu ikincisi farklı olacak sanki, öyle hissediyorum” sözcükleri dökülür. Neden böyle hissettiği sorulduğunda, kendi deyimiyle uzaklara ilk gelişinden

bahseder, nasıl da kimsesiz, yapayalnız olduğundan, ne dil ne de yöntem bildiğinden, arkadaşı bile olmadığından, artık geldiği yere geri dönemeyeceğinden ve aslında sürgündeki çoğu kadın gibi “uzaklarda” tutunabilmek için bir çocuk yaptığından. Ona hem kendi hem bulunduğu ülke hem de ailesinin gözünde bir konum kazandıran, başka bir kadının “çocuk anne için gelecektir” demesi gibi, ait olabileceği bir “yer” yaratmasıdır söz konusu olan. Böyle bir durumda ilkler, ilk gelen çocuk çoğu kez anneye bahşettiği bu her açıdan yaşamsal konumun ağırlığı altında ezilir; ikinci çocuk ise daha hafiflemiş, sanki annenin kat ettiği yoldan, ruhsal çalışmadan olumlu payını almış gibidir. İlk çocuğun imdadına yetiştiği anda, ikinci ve üçüncü çocuklar sanki o boşlukta salınmaya ve var-olmaya ruhsal olarak daha hazır olduğunun habercileridir.

Vurgulamak istediğim, sürgündeki kadınlar için ilk gebeliklerinin tutunulacak bir dal bulmaları açısından taşıdığı bu özel anlamdır. Bu isteyerek ya da istemeyerek de olsa evlilik yoluyla gelen göçmen kadınlar için de geçerli olabilmektedir. Sosyal kurumlarda çalışan ve anne olmayı bekleyen bu kadınlara yol gösteren uzmanlardan bazıları için onca zorluğun yaşandığı “uzaklarda” anne olmayı istemek ve bunu yinelemek anlaşılır gibi değildir. Oysaki kimi kadınlar için annelik ve anneliği hazırlayan bu öznel yaratım belki de yalnızca “sürgünde”, kökensel yerden kopmanın, yitirmenin ıstırabının ardından gelen bireysel meydan okuyuşla mümkündür. Annesini ona hiçbir şey öğretmemekle suçlar biri, öteki babasının ona destek olmamasından şikâyet eder. Hatasız, efsanevi bir baba ve ona kadınlığın bütün sırlarını öğretebilecek bir anne bir yerlerde mümkün olmalıdır. Bu inanış yerini mutsuzlukların nedeni olan babanın ve hayal kırıklığına uğratan annenin terkine ya da ruhsaldaki yitiğe ve kapanmamacasına açtığı boşluğa bıraktığında, kadın anneliğin o geliş-gidişlerinde daha esnek salınabilecek ve belki de bu çalışmanın o olmaksızın yapılamayacağı yeni bir varlığın doğuşuna izin verecektir. Sürgününse bu hikâyede bir üçüncü, bir yabancı, belirsizlikle dolu kaygı verici bir öteki olarak bu ruhsal süreci başlatan simgesel bir işlevi olacaktır. Sürgündeki anneliğin, anneliğin sürgününe dönüşüp, ilksel kökensel yerden kopuşların bu kez farklı topraklarda yeni, öznel ürünler vermesi gibi...